

skymms genom att de långa linjerna splittras upp på de enskilda ärkebiskoparna. Ärkebiskopens och hans ämbetes ställning, både ute i samhället och gentemot politiker, men också inom kyrkan, kunde ha framträtt något mer tydligt och samlat. Det blir mer en studie av enskilda aktörer än av struktur.

Teoretiskt anknyts till bland annat Pierre Bourdieu och frågan om habitus och tillgång till olika former av kapital. De teoretiska utgångspunkterna kunde nog ha operationaliserats i större utsträckning och på detta område är denna undersökning snarast bekräftande av de resultat som Ulrika Lagerlöf Nilsson lade fram i sin avhandling i historia *Med lust och bävan* 2010.

Här utnyttjas även statsvetaren Tommy Möllers diskussion kring auktoritet, karisma och opinionsbildning och dess betydelse för ett politiskt ledarskap. Detta weberianskt färgade perspektiv diskuteras av författaren för att karakterisera de enskilda ärkebiskoparna. Nathan Söderblom blir en ärkebiskop som uppfyllde alla kriterier som en ledare väl: auktoritär och karismatisk och samtidigt med stor potential att utnyttja sin tids massmedia för opinionsbildning. Låt sedan vara att förmågan till opinionsbildning torde vara mer väsentliga för ett politiskt än för ett kyrkligt ledarskap. Söderblom beskrivs av Hansson i ett annat sammanhang som entreprenör och detta till skillnad från den inåtvände Eidem. Yngve Brilioth hade enligt Hansson en stor auktoritet, inte minst genom sin egenskap som vetenskapsman. Där emot karakteriseras han genom sin tungsintethet som föga karismatisk. Det teologiska innehållet hos de enskilda ärkebiskoparna framträder däremot inte särskilt tydligt.

Den stora förtjänsten med avhandlingen är genomgången av de enskilda värven som ämbetsförvaltare som Svenska kyrkans primas – ett uppenbarligen alltmer byråkratiserat ämbete. Avhandlingen är ett viktigt bidrag till kännedomen om de enskilda ärkebiskoparna.

Göteborgs universitet

THOMAS LINDKVIST

Jan Bergman, *Sekreterarklubben: C-byråns kvinnliga agenter under andra världskriget* (Stockholm: Norstedts 2014). 380 s.

Jan Bergman tillhör den växande skaran av populärhistoriker eller historieberättare som säger sig inte vara forskare men i realiteten ändå gör anspråk på att vara det. Smakliga blandningar av sanningar, halvsanningar och osanningar har alltid förekommit i genren och är för det mesta harmlösa. De kan för övrigt väcka historieintresset hos en del läsare. Men när allt kommer omkring är fackhistorikerns uppgift att sälla bort osanningar i olika former.

En otränad läsare kan lätt missledas av vad som motsägelsefullt brukar kallas "dokumentär fiktion". Mer om detta i det följande.

Författaren beskriver hur den svenska militära, egentligen illegala, underrättelse- och säkerhetstjänsten – kallad C-byrån – anlidade kvinnor som informanter och infiltratorer i sin verksamhet. Deras namn och en del sammanhang har i Bergmans skildring fingerats. Men det verkliga namnet på åtminstone en av kvinnorna är känt sedan tidigare. Dessa kvinnor tänktes i kraft av sin fysiska dragningskraft kunna avlocka sina manliga offer krigsviktiga uppgifter. Det gällde att komma nära, ibland hudnära, tyska och allierade högdjur i det spiontöta Stockholm. Dessa kvinnliga agenter hade rekryterats av Helmuth Ternberg, en av C-byråns främsta operatörer. Han påstods ha varit i besittning av en oemotståndlig charm, alltid flott klädd och med högsta betyg i vett och etikett. Att kvinnorna föll för honom förvånade ingen. Och de lät sig tämligen omgående värvas som agenter för C-byrån. Utöver välsignelsen att få vara i närheten av denne spionvärldens *Prince Charming* belönades de utvalda kvinnorna med kontanter för eget bruk och med traktamente för ett avancerat uteliv på Stockholms fashionable krogar, där de stora torskarna lekte. Trots att de kvinnliga agenterna inte skulle ha någon kännedom om varandra, gjorde olika omständigheter att de sinsemellan snart insåg att de bildade en sluten krets, "sekreterarklubben". Beteckningen kom sig av att några av dem – genom C-byråns försorg – vunnit anställning som sekreterare i lämpliga positioner. Läsaren får följa klubben från dess första uppdrag till upplösningen av C-byrån vid krigsslutet.

Bergmans framställning utgörs till stora delar av dialoger mellan aktörerna, samtal som strängt taget är uppfinningar av Bergman själv. Exakt hur dessa dialoger konstruerats får läsaren dock inte full klarhet i. Det framhålls i ett avslutande större avsnitt att dialogerna till stor del är resultatet av rekonstruktioner, uppbyggda på basis av muntliga utsagor lämnade vid intervjuer i vår egen tid. I en del fall rör det sig dock om vad författaren kallar samtalsnedteckningar från samtiden. Bergman hävdar att han tillämpat *oral history* eftersom detta är den enda väg som är framkomlig när det gäller underrättelse- och spionhistoria. "Personliga vittnesmål" har alltså måst bilda underlag i brist på samtida dokument, menar Bergman. Men intervjuer genomförda också bara något decennium efter ett händelseförlopp – och i det här fallet är det fråga om nästan 70 år – är alltid ytterligt vanskliga att hantera och kan inte kvalitativt ersätta ett samtida material. Bortsett från att minnet sviker hos oss alla med åren, påverkas det också av otaliga muntliga och skriftliga intryck, i andra och tredje hand, under livsloppet. Att de kvinnliga agenternas namn fingerats och att viktiga sammanhang kastats om gör all kontroll omöjlig. Oeftergivliga källkritiska krav tycks ha

fått stå tillbaka för Bergmans fantasi och önsknings. Hans försök att övertyga läsaren om att hans historieskrivning uppfyller vetenskapliga krav får nog tyvärr sägas vara misslyckade.

Men är då inte popularisering av avgörande skeden i vår historia något legitimt och eftersträvansvärt? Svaret är naturligtvis ja, under förutsättning att populariseringen görs på goda grunder. I detta fall tvingas man konstatera att den drivits alltför långt. Tanken hos författaren och hos det ärevördiga förlaget har uppenbarligen varit att bokens marknads- och underhållningsvärde måste prioriteras. Kvinnor inblandade i den hemliga krigsbranschen under de mörka åren har under senare år blivit ett nytt tema, som exempelvis i Storbritannien (Enigma-amazonerna i Bletchley Park) och nu alltså även i Sverige, kanske med upplageframgång för Bergmans bok.

Bergman beskriver med sina dialogiska skildringar hur de utvalda kvinnorna i flera fall tvingades till fysiskt närgånget umgänge med sina byten för att kunna inhämta krigsviktig information. Detta framställs på några ställen i en prosastil som starkt påminner om den gamla boulevardpressens erotiska titthållsskildringar. I annat sammanhang för Bergman – antagligen som brasklapp – emellertid ett fördömande resonemang om C-byråns skrupelfria behandling av de kvinnliga agenterna, varav ett par tydligen förstörde sina liv i rikets tjänst.

Bokens förtjänster bör inte förtigas. Bergman har som en av få satt fingret på en av baksidorna av den hemliga mansvärld som ofta heroiserats i litteraturen. Och kanske kan Bergmans skildring locka en och annan fackhistoriker att ta sig an andra sådana undanstopgade sidor av den svenska världskrigshistorien.

Göteborgs universitet

THOMAS MAGNUSSON

Sonja Hagelstam, *Röster från kriget: En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944* (Åbo: Åbo Akademis förlag 2014). 389 s.

Röster från kriget är en avhandling i etnologi som undersöker brevsamtal mellan finländska frontsoldater och deras familjer under fortsättningskriget. Avhandlingens övergripande syfte är att analysera brevkontaktens betydelser för människor som länge tvingats leva åtskilda under en livshotande och anormal tid. Sonja Hagelstam utgår från att det krävdes olika handlingsstrategier och tekniker för att hantera krigets påfrestningar på de